

RADOMIR KONSTANTINOVIĆ

FILOZOFIJA MAJHNEGA KRAJA

prevedla Đurđa Strsoglavac

VSEBINA

NAMESTO UVODA: SLOG, NAJVIŠJE NAČELO MAJHNEGA KRAJA	9
IDEAL ČISTE REVŠČINE	14
DUH MAJHNEGA KRAJA KOT DUH PLEMENA V AGONIJI	17
MAJHEN KRAJ, GLEDALIŠČE NORMATIVNOSTI	20
ODSOTNOST TRAGEDIJE: SENTIMENTALIZEM IN SARKAZEM	25
PAMFLETIZEM PROTI TRAGEDIJI	31
SREČA IZ NESREČE KOT PRA-VZROK DETERMINIZMA	37
ATEIZEM KOT NAČELO JAVNOSTI	42
SMRT IN FILOZOFIJA MAJHNEGA KRAJA	45
INDIVIDUALIZEM KOT FUNKCIJA DUHA MAJHNEGA KRAJA	54
TRAJNI INFANTILIZEM DUHA MAJHNEGA KRAJA	59
1. Genialna norost	59
2. Konec sveta	64
3. Infantilno-romantična mitologija sijajnega propada	68
4. Psihologija, gledališče za »mlajše«	71
REALIZEM KOT PLEMENSKO ŽRTVOVANJE POBOŽENI RESNIČNOSTI	79
BANALNOST – PRVO NAČELO NIČA	84
SENZACIONALIZEM – DRUGO NAČELO NIČA	88
NIHILIZEM TEMNE DEŽELE	91
NIHILIZEM FILOZOFIJE MAJHNEGA KRAJA IN JEZIK	102
1. Nihilizem »totalnega sveta«	103
2. Nihilizem statusa quo	104
3. Realistični nihilizem	106
4. Aristokratski nihilizem	114
5. Erotični nihilizem	118
RAZOČARANJE NAD ŽIVALJO	122

JESENSKI NOKTURNO IN »SVETOVNA HUODOBIJA« DUHA MAJHNEGA KRAJA	126
EKSISTENCA KOT BREZSMISELNO DELO	134
LENOBA KOT DELO ZAPRTEGA SVETA MAJHNEGA KRAJA	139
NAIVNOST NE-NAIVNOSTI DUHA MAJHNEGA KRAJA	146
TRADICIONALIZEM KOT TEŽKA VEST NEMITOTVORNE ZAVESTI	151
POLITIČNI SEMENJ V REŽIJI DOLGČASA	160
NAMESTO SKLEPA: NI KONCA KONCU	166
ZAPISKI	173
I) (<i>IDEAL ORGANSKE KULTURE</i>)	173
II) (<i>CIRIL FILOZOF</i>)	179
III) (<i>LES CHARMES DE L'HORREUR IN DUH MAJHNEGA KRAJA</i>)	195
IV) (<i>OD BOGA K RODU</i>)	204
V) (<i>ENTROPIJA ZEMLJE KOT ENTROPIJA KONČNEGA ODGOVORA</i>)	216
VI) (<i>EKSISTENCA KOT »ZVEZDNO IGRANJE«</i>)	230
VII) (<i>IZKUSTVO PESNIKA NASTASIJEVIĆA</i>)	238
VIII) (<i>ISKRENOST V SLUŽBI SOVRAŠTVA DO GENIJA</i>)	252
IX) (<i>BIOLOŠKI IRACIONALIZEM – PRIHODNOST KULTA FORME</i>)	260
X) (<i>»MRTVA LJUBA« DUHA MAJHNEGA KRAJA IN PORNOGRAFIJA</i>)	275
XI) (<i>PESNIK VLADIMIR PETKOVIĆ DIS</i>)	288
XII) (<i>DUH-NAROD PROTI DUHU</i>)	300
XIII) (<i>SRBSKI NACIZEM</i>)	314
ZLO KOT ZAVRAČANJE ZLA PROTISLOVJA	315
POETIKA SRBSKEGA NACIZMA	322
SRBSKI NACIZEM IN JEZIK	329
1. Totalitarizem in reforma jezika	329
2. Drža srbskega nacizma do jezika	332

Opomba prevajalke

Besedna zveza *majhen kraj*, kot je prevedena Konstantinovičeva *palanka*, se nanaša na majhno in zaprto skupnost ozkega in zaprtega duha; svet majhnega kraja ni ne vas ne mesto, obstaja samo v duhu; majhen kraj ni zemljepisna kategorija, temveč duhovna, miselna in nazorska, ki je moč vedno in povsod.

NAMESTO UVODA: SLOG, NAJVIŠJE NAČELO MAJHNEGA KRAJA

Naše izkustvo je izkustvo majhnega kraja oziroma province.

Včasih je nevarno (in kaznivo) to povedati na uho prevzetnosti majhnega kraja; včasih pa ta besedna zveza seže do pojma usodnega; majhen kraj je, kot se reče, naša usoda, naš zli fatum. Spremembe ni in je tudi ne more biti. Zgodovina nas je pozabila, kakor v nekakšni veliki raztresenosti. Svet majhnega kraja, med vasjo in mestom, tako pozabljen, ni ne vas ne mesto. Njegov duh pa je duh med plemenskim, kot idealno-enotnim, in svetovnim duhom, kot idealno-odprtim. Ko ta duh tako govori o svoji zli usodi, govori o svoji izvzetosti iz zgodovine. Vendar tudi kadar jo razglša za prekletstvo, to izvzetost hoče. Osnovna podmena duha majhnega kraja je nekje v tem: da je to duh, ki, pozabljen od zgodovine, zdaj skuša ta fatum preobraziti v svoj privilegij, tako da tudi sam (tako, kakor se klin s klinom izbija) pozabi zgodovino, da se s to pozabo ovekoveči v samem sebi, zaobljubljen trajanju, onstran časa. Čas je na drugi strani hriba, tam, kjer se začne svetovni kaos ali kaos absolutno-odprtega sveta.

Ne glede na to, kaj se lahko vidi v tem nagonu po zapiranju, po izvzemanju iz časa (ko se, »v večnosti«, živi skupaj z mrtvimi, tudi ko mrtvih ni, ko je svet kot v nekakšnem večnem Dnevu večno-prastarševskega sveta), je jasno, da ta svet absolutne odprtosti obstaja samo v duhu majhnega kraja, v njegovem strahu pred svetom, da je ta svet nedvoumno svet majhnega kraja oziroma provincialen svet. Sveta zunaj duha majhnega kraja ni. Samo ta, ki izpoveduje religijo zaprtosti, religijo, v kateri je vrhovni bog ta bog enotnosti, njegova antitetična, demonska sila pa zlo absolutne odprtosti, samo ta pozna ta absolutno-odprti svet; toda mar to ne

pomeni, da, če je svet *provincialen*, ravno tako tudi provinca ni – *svetovna*? Kje je svet idealno-zaprtega, če ne samo v duhu, ki nasprotuje odpiranju, na svoj prvinski način, in ki skuša to svoje nasprotovanje po-stvariti, ga najti v svetu, ki je popolnoma usklajen z njim? Svet majhnega kraja obstaja samo v duhu, sam duh majhnega kraja je absoluten majhen kraj, za katerim zaostaja vsakršna resničnost majhnega kraja. Nima svojega sveta, v katerega bi se lahko popolnoma materializiral, ki bi bil njegovo idealno poosebljenje. Ne glede na to, kako se trudi svet majhnega kraja, v katerem se je rodil, prikazati kot svoj svet, in ne glede na to, v kolikšni meri mu je ta svet najbližji, je *tavajoči duh*, nemogoči duh: ni dežele, kjer ni mogoč, ker je povsod enako nemogoč, v tej svoji zahtevi po idealno zaprtem, ki bi bilo zunaj-časovno in, s samim tem, nič večnosti.

Toda ravno zato, ker nima svojega sveta, tudi je duh: tam, kjer se neha možnost sveta, se začne možnost tega duha. S svojo nemožnostjo spremenjen v to stalno možnost duha se kaže kot utemeljitveni duh vsake težnje k zapiranju v *svoj svet*, kot vsake težnje, da se svet preobrazi v svet majhnega kraja. V njegovem doživljanju je svet na neki drugi strani hriba in ne v njegovem svetu, kot svetu majhnega kraja, ki je v tem smislu ne-svet. Vse, kar karakterizira ne-svet (do samega nič, do same ne-bit), odlikuje tudi majhen kraj, v doživljanju tega duha. Mogoča drža provincialca je drža odobravanja ali upora, drža zavestnega konservativizma, ki je utemeljena na kritiki »sveta«, na občutku lastnega prvo-rojenstva (svet je bil, kakor sem jaz zdaj, jaz sem torej preteklost sveta, njegova živa zgodovina; jaz sem tam, kjer je bil nekoč svet, jaz sem ostal, svet se je oddaljil od svoje prvotne usode, svet je odpadel; torej je svet odpadnik in ne jaz), ali drža obupa, ki sanja o vključitvi v svet, z negacijo majhnega kraja. Duh majhnega kraja se kaže v obeh oblikah in v obeh oblikah triumfira. V vsakem primeru ga je treba razumeti kot *delujočega duha*. Celó v prvem primeru, če je konservativna drža nedvomna, je ta duh delujoč: delujoč je samo pasivno, provincialno skuša akciji zoperstaviti pasivnost, v smislu, da tisto, kar je, skuša zoperstaviti tistemu, kar nastaja. Tisto, kar provincialno je, s samim tem, ker je začetek, ki se ni ločil od sebe, ki ni evolviral, ne dopušča aktivnosti, da z njo ne bi bil izneverjen, preobražen. Preobrazbe ne sme biti, torej ne

sme biti dela, potrebna je pasivnost, predajanje tistemu, kar je. Toda to predajanje je tudi svojevrstna dejavnost, negativna dejavnost. Pasivnost je ravno tako izbira volje, njen jezik (z nedelom, z nepodjetnostjo) pa je ravno tako jezik voljne opredelitve. To se pogosto spregleda, ker provincialec, rojen v zaprtem svetu, samega sebe noče videti kot subjekt tega sveta, temveč kot njegov objekt. Kako to?

Če bi provincialec samega sebe priznal kot subjekt, bi bila provinca s tem ogrožena kot volja: tam, kjer sem sam subjekt, svet ne more biti subjekt. Provincialec pa je zvestejši provinci kakor sebi, vsaj po osnovni lastni opredelitvi. Ni posameznik na osebni poti; je *sumum* izkustva, je drža in je slog. Tisto, kar ohranja, ko ohranja majhen kraj, to sta ta drža in ta slog. Provincializem je nagonsko-obrambno negovanje provincialnega sloga oziroma sloga majhnega kraja kot splošnega sloga. Provincialec ima izredno močan občutek sloga, ker ima izredno močan občutek kolektivitete, zamrznjene (ali poosebljene) v tem slogu. Velik »svet« je svet, ki z množico možnosti (slogov) ruši to enotnost sloga, to njegovo eno-ličnost. Provincialni duh je duh eno-ličnosti, v prvi vrsti, duh gotove rešitve, obrazca, zelo določene forme. Ko provincialni posameznik ohranja majhen kraj, kot vrhovno voljo, kot svoj nadjazy, ohranja predvsem ta slog eno-ličnosti, in zaradi tega se, ko se boji sveta, izhoda v svet, boji tega izhoda v svet brez sloga. Najpogostejša obtožba, ki se vrže provincialcu v obraz: da je človek brez sloga, je popolnoma nezdružljiva z duhom majhnega kraja, ki je duh kolektivne volje, eno-ličnosti, s katero se ta volja izraža, in skladno s tem tudi sam duh sloga.⁽¹⁾

Ta služba slogu seže do njegovega poboženja. Slog je vse, človek je precej manj. V svetu majhnega kraja je pomembneje dobro upoštevati ustaljen običaj kakor biti osebnost. Vse, kar je pretežno osebno, individualno (v katerikoli smeri), je nezaželeno predvsem zato, ker je obljuba »sveta« kot čiste negacije majhnega kraja, torej obljuba slogovne mnogovrstnosti, ta mnogovrstnost pa je, za duha majhnega kraja, čisto utelešenje kakofonije, glasba samega pekla.

Ta služba slogu je, v svojem temelju, služba varnosti. Provincialec, ki se je odrekel lastni volji, ki je slogovno oblikovan po obrazcu kolektivne volje, je umaknjen v varnost splošnega. Ima vtis podaljšanega otroštva ali

vtis podaljšanega življenja pod okriljem družine. Infantilizem je korelativen provincialnemu duhu. Nemogoče je biti v provincialnem duhu in ne biti v infantilizmu: provincialni duh, kot duh nadjaza, kot duh kolektivne volje, ki nas je vzela pod svoje okrilje, ki nas ščiti pred vsem, predvsem pa pred nami samimi, pred vsemi izzivi in preizkušnjami, ki se imenujejo Jaz (osebna odgovornost in osebna podjetnost), je nujno duh, ki posvečuje v infantilizem. Zahteva, izsiljuje ta infantilizem, kot zaščitniški, kot duh, ki je postavljen nad vse individualno. Eno-ličnost sloga pomeni, nedvomno, tudi določeno proti-časovno opredelitev. Če je eno-ličen slog mogoč, kot delo vseh, ni mogoč samo v prostoru. Razume tudi svojo pomembnost, kot svoje razprostiranje, v času. Slog ne priznava mrtvih. Je nad-smrten, ker je nad-mejen. Kakor mora veljati povsod (kakor mora povsod prodreti), mora veljati tudi vedno. Duh tradicionalizma je ena osnovnih izrazitev provincialnega duha: biti v duhu majhnega kraja pomeni biti v njegovi volji, konkretno-slogovno poosebljeni, vendar tako, da se s tem slogom ponovi bližnja preteklost majhnega kraja. Močan občutek zgodovine, določen duh zgodovinskosti, ki sta pogosto opazna, kakor ena od bistvenih odlik provincialnega duha, sta v bistvu delo zunaj-zgodovinskega in ne samo ne-zgodovinskega (ali samo proti-zgodovinskega) duha. Radovednost o tistem, kar je bilo, se tu kaže v maski zgodovine ali zgodovinskosti; pravzaprav v njej ni težko prepoznati proti-zgodovinskosti majhnega kraja, tu utemeljene na dveh dejavnikih: 1) na radovednosti, s katero majhen kraj izraža svojo željo po eno-ličnosti, po prodiranju povsod, po absorbiranju vsega, in sicer z uničenjem tistega, kar bi mu bilo neznano, kar bi zanj ostalo »skrivnost«, zunaj dosega njegovega očesa, sluha in možnosti delovanja, kot možnosti »odgovora« na vsebino tistega, kar se je zgodilo, in 2) tu ni težko odkriti te proti-zgodovinskosti tudi v provincialni težnji po časovnem delovanju vrhunskega, s prakso poboženega sloga. Povsod je treba prodreti s pogledom, da bi se lahko vse »povezalo« s protidelovanjem provincialnega duha, z njegovo razlago, ki je vedno razlaga sloga. Majhen kraj ne mara neznanega, v načelu; to je ena njegovih osnovnih oznak, s katero se odlikujejo njegova zgodovina, njegova kultura, njegov duševni svet. Toda neznanega ne zavrača samo v svoji ak-

tualnosti, zavrača ga tudi v času. Ne mara ga v preteklosti, kakor ga ne mara v prihodnosti. Zaobljubljen je trajanju, s tem, ko sprejema (ko želi to narediti za izbiro svoje volje) usodo majhnega kraja, tistega, ki ga je svet »zapustil«, pustil, in trajanje zahteva povsod, in tako neizogibno tudi v svojem slogu. Slogovno se mora izenačiti tako v času kot v prostoru, tako v preteklosti in sedanjosti kot v prihodnosti. Konservativni duh majhnega kraja, kot ta duh, obsojen na trajanje, in ki želi to obsodbo proglasiti za svojo voljo, ki skuša to determinacijo zgodovine predstaviti kot stvar svoje lastne izbire, v temačnem poskusu, ki ne pomeni samo pobotanja z usodo, temveč tudi njeno pobožjenje, torej ne samo na ravni, ki bi to usodo osvetlila kot znosno, temveč bi ji dala pomen edino mogoče usode; ta konservativni duh je, ravno s tem svojim trajanjem, ki mu je v prvi vrsti zvest, duh, ki nasprotuje času, ki »pričakuje« prihodnost s svojo zvestobo obstoječemu, vendar tudi pričakuje preteklost s svojo zvestobo obstoječemu, ki ga želi, z neprimerljivo vztrajnostjo, vedno odkriti v preteklosti. Preteklost ni tisto, kar ni sedanjost, neka pred-sedanjost, ali neka ne-sedanjost. Preteklost je vsaj predvidevanje sedanjega, veliko bolj pa je njeno potrjevanje. Provincialec gre po zadovoljitev svoje potrebe povsod, v svojo soseščino, vendar tudi v čas; preteklost hoče kot svojo potrditev, in zaradi tega je noče. Provincialec je anti-zgodovinski, na črti svojega občutka vsečasnosti lastnega sloga, na črti náloga, da, zaprt v zaprt svet, to zaprtost sprejme kot stvar svoje prednosti in, ponovimo to, svoje lastne izbire in ne kot stvar tuje obsodbe. Provincialec ni kaznovan, četudi je, s to obsodbo življenja v zaprtem svetu, ki se je ustavil (in ki je lahko zaprt samo v tolikšni meri, v kolikšni je ustavljen) in ki kakor da se je znašel zunaj časa. Kaznovani so drugi, ki so zapustili ta svet in ki, zaradi tega, v peklu slogovnega večglasja, v »kaosu«, ki je nastal na ruševini eno-ličnosti provincialnega sloga, ki ima popolno oblast, doživljajo najstrašnejše grozote, ki jih sploh lahko doživi »izgubljeni sin«.

IDEAL ČISTE REVŠČINE

14

Oni so umazani, provincialec je čist. Njegovo življenje, zvedeno slogovno, z vnaprej danimi odgovori na davno zastavljena vprašanja (ta vprašanja ponavlja in jih tako spreminja v kakor-vprašanja), je nedolžno življenje, čisto tako, kakor je nujno »čist« samo podaljšan infantilizem duha, za vedno »umaknjene« pod okrilje starejših, duha, ki je še duh sina, ki je ostal zvest in ki, po podedovanih pravilih, opravlja svoje življenje. Življenje je rutinsko življenje, varno s tisto varnostjo, ki jo ponuja rutina. Stilizirano je na način, ki je mogoč samo z rutino, predvideno s to rutino, ki je prišla do rešilnih obrazcev. Umazanje ni, ker ni dejanske delavnice obrazca, tiste, v kateri bi se obrazec šele oblikoval. Vsako ustvarjanje je umazano, ker je zgolj iskanje čistosti (nenajdene) in nenajdenega obrazca. Kult čistosti je kult rutinskega (in rutiniziranega) življenja. Med čistostjo in rutino vlada znak močne kavzalnosti, ki, včasih, seže do same istovetnosti, tako da bi o rutini smeli govoriti, v prvi vrsti, kot o čisti rutini, o čistosti pa kot o rutinski čistosti. Kult čistosti je, v tej slogovni zvedenosti, pripeljan do prave manije, in sicer v vsem, v stvareh materialnega sveta, vendar tudi v sferi idealov moralnih vrednot. Vse je »staro« in »starinsko«, in vse se, v poskusu zvestobe tistemu, kar je bilo, kar je in kar mora trajati, preživeti, nenehno ohranja, neguje, obdeluje, najpogosteje v slavo čiste revščine, ko se ubožnost izenačuje s čistostjo, vse pa po črti te zvestobe podedovano-trajnemu, eno-ličnemu in kot takšnemu onstran smrti, propadanja in mazanja s smrtjo. Vsaka preobrazba razume določeno smrt, ker razume neko propadanje, zato je v tem smislu nujno nečista. Apologija trajnosti je apologija čistosti. Ni upora proti smrti, ki ni upor zaradi čiste nedolžnosti. Slog, ki vedno teži k eno-ličnosti s tem, ko skuša postati slog vseh in ko zahteva enotnost njegovega subjekta z vsem preostalim svetom, je ta težnja k nedolžnosti: samo eno-ličnost je nedolžna. Ta je onstran spopada različnega in propadanja skozi ta spopad tistega, kar ne more preživeti. Ni duha, ki bi nam tako dobro razkril to funkcijo sloga, kot funkcijo čistosti (idealne nedolžnosti), kakor ta duh majhnega kraja, ki je duh idealno čiste nedolžnosti. Kadar koli spregovori v nas, vrženim v svet, spregovori z bolečim hrepenenjem

po čistosti. Vrniti se v majhen kraj je, za nas, v krizi našega sveta, nas samih, enako kot vrniti se v izgubljeno čistost.

V projekciji tega hrepenenja po provinci se duh province kaže kot duh angelske čistosti in miru v njej, in ni naključje, da se poosebi kot duh *angela čiste spokojnosti*, ki ga nikoli in nikakor ne bi mogli imenovati zlatousti: tako je spokojen, da ne govori, da niti nima nagona govorjenja. Ta njegova ne-govoreča čistost sežiga duha in povzroča, da vest postane težka vest umazanih. Je iz materije umazanosti, iz materije smrti. Tudi mi, namesto da bi lebdeli v čistosti kakor ta idealni duh, ne pa da ga samo s Hrepenenjem priklicujemo, tudi mi smo umazani. Tudi jezik je umazan, vendar ne samo zato, ker nikoli ne more »reči«, ponoviti te nedolžnosti, temveč zato, ker je globoko prežet s smrtjo: govorica je nenehna preobrazba tistega, ki govori, in tistega, o čemer se govori. Govorica je gibanje in proces, s sistemom nenehnega sprejemanja in zavračanja. Stvari se rojevajo v govorici zato, ker v njej umirajo. Govorica ni nikoli idealno ohranjevalna, tako kot je besednjak. Jezik ni besednjak, in tudi ni mogoča zelena zvestoba besednjaku. Govorica je preizkušanje in izneverjanje besednjaka kot absolutno-statičnega sveta besed, ki so besede, ker so zaobljubljene trajnosti, ki pa jih govorica sprejme ravno zato, ker potrebuje tisto, kar traja, kar se spreminja, na svojih poteh, ki so poti preobrazbe kot iskanja same biti. Tudi poskus zvestobe besednjaku, idealni statičnosti trajnega, ki kakor da se skuša v njem utelesiti, je njegovo »izneverjanje« s padcem besede v stavek, v njegov vrtinec. Stavek preobrazi in tako tudi umaže besedo. Stavek je mazanje idealne nedolžnosti spokojnih besed, iztrganih iz spokojnosti besednjaka. Svet majhnega kraja, viden v tej luči svoje osnovne težnje, ki je težnja k trajanju, se skuša vrniti iz stavka v besedo, iz govorice v besednjak, v bistvu molčati tako, kakor je govorica besednjaka, zunaj stavka, govorica molka. Ta svet je idealno svet čistega molka, svet voljno sprejete revščine, h kateri poziva molk, h kateri poziva v zavračanju stavka, ki edino ve za bogastvo, zato ker ve za umiranje, za smrt kot takšno »umazano« smrt. Med čistostjo in bogastvom ni soglasja, ker ni soglasja med čistostjo in smrtjo; tam, kjer je bogastvo, je vedno smrt, ker je vedno razmetavanje obilja, njegovo nenehno obnavljanje. Duh majhnega kraja, prestrašen zaradi

obnove, je zgrožen zaradi bogastva. Včasih izreče (v svojih preizkušnjah, v svojih krizah) tudi besedo o svoji ubožnosti. Tudi pritoži se čeznjo. Toda njegovemu pritoževanju čez lastno ubožnost ni treba verjeti: to ubožnost hoče, in mora jo hoteti, tako, kakor hoče eno-ličnost, slogovno izpopolnjeno rutino, katere popolnost je izključno v njeni preprostosti, skrajni skrčenosti na tisto najnujnejše, osnovno.

16

Če se duh majhnega kraja vrača iz stavka k besedi, in se iz govornice skuša vrniti k besednjaku, v katerem so stvari v španoviji z večnostjo, zaprte v svojem trajno-nespremenljivem pomenu, je to zato, ker se je prisiljen vrniti se k osnovno-prvobitnemu, tja, kjer je varnost, po njegovem občutku, najmočnejša. Tisto osnovno, kot pra-osnova stvari, je tisto bistveno-izkustveno. Izkustvo je zavračanje odvečnega, njegova osnovna metoda je metoda selekcioniranja, od manj potrebnega k bolj potrebnemu. Varnost, h kateri vodi izkustvo v želji najti trajne rešitve, tiste, ki bodo veljale v prihodnosti, kakor so veljale v preteklosti, in ki bodo s samo svojo veljavnostjo zanikale to prihodnost, ko jo bodo razkrile kot že znano izkustvu, ki že ima odgovor nanje; ta varnost neizmerno poenostavlja. V zapletenem je bogastvo, ni pa varnosti. Zapletenost je vedno kriza varnosti. Svet majhnega kraja se kaže kot idealno preprost, ker je kot idealno varen svet, zaprt v samega sebe, in znan samemu sebi, predviden vnaprej, vsakršna dejavnost v njem pa je nujno predvidena, in sicer v svoji preverjeno-najučinkovitejši, najhitrejši in najgospodarnejši obliki. Če je tukaj ubožnost tako vplivna, je to nujna ubožnost, ki jo rodi ta potreba po varnosti. Red provincialnega sveta, poosebljen v stvareh vsakdanjega, čutnega izkustva, in v moralnih stvareh in stvareh duha, ki skuša tu preživeti, je samo izraz, prežet z žalostjo mrtve svetlobe, tega osnovnega nagona boleče-grenke volje, da se nálog zaprtega sveta sprejme kot mogoči imperativ eksistence (kot spravljiv z eksistenco) oziroma da se eksistenca spravi s trajnostjo. Roka, ki skrbno ureja ta urejeni svet, kakor v nekakšni nenehni vojni z mogočim neredom, z bogastvom kaosa, ki preži iz »sveta«, je vedno roka provincialnega duha eno-ličnosti, ki ne priznava časa in ki, v tem nepriznavanju, z grenkim ponosom sočasno sprejema tako fatum revščine kot fatum anahronističnosti, ker v njiju ne vidi fatuma, temveč zagotovilo in zna-

menje svoje prednosti, enoten način preživetja vsakršne preizkušnje, varnost v umaknjenosti v rutinski slog in stilizirano rutino kot v umaknjenosti pod okrilje nadjaza duha trajanja, ki očetovsko obvladuje vse in ki se kaže kot zaščitniški duh.

DUH MAJHNEGA KRAJA KOT DUH PLEMENA V AGONIJI

17

Duh majhnega kraja nam razkriva: da ni nadjaza zunaj sloga, nekega nadjaza, ki ne bi bil »slogoven« (in ne samo stiliziran), in da ni sloga, ki ne bi bil ta nadjaz. Naj je slog še tako videti kot del individualnosti, je del nesprijaznjenja individualnosti s samo sabo, in sicer predvsem, ko je del silovite individualnosti, ki želi svoj slog razglasiti za splošni slog, za slog vseh. Sloga, ki bi privolil, da je samo en slog, ni, ker ni delne volje; naj nas naša razumnost še tako prepričuje, da obstaja samo enotnost slogov, nikoli pa en enkratni slog, gre slog s težnjo po svoji splošni veljavnosti vedno proti tej razumnosti, tako da lahko tudi rečemo, da je slog nesprijaznjenje individualnosti s samo sabo (kot omejeno posameznostjo) in njen poskus (v tem nesprijaznjenju) lastnega posplošenja. Toda če to posplošenje ne bi pomenilo tudi preživetja oziroma če ne bi bilo v funkciji preživetja, bi bil sam fenomen zanikanja individualnosti s slogom, v smeri tega posplošenja, nerazumljiv. Med slogom in individualnostjo ni pobotanja, ker ni pobotanja (niti nikakršne strpnosti) med slogom in smrtjo. Tisto, kar se v slogu zavrača, ko se zavrača stroga individualnost s tem sistemom posplošenja v smeri vse-veljavnega sloga, ki, ko je dosežen, posplošuje, ker je splošen, to je sama smrt, o kateri se sluti, da je, vedno, posamezna smrt. Ne umre človek, temveč umre človek X. Bliže ko smo konkretnosti, ko se od abstraktnosti spuščamo k njej, bliže smo smrti. Osamljeno dejstvo je čista smrt, ker je čista konkretnost. Plemenska kultura je v tem našla svojo prvo in zadnjo vednost, pra-vednost vsake vednosti. Zato je ta kultura kultura sloga kakor nobena druga kultura, ko od sloga zahteva ravno to njegovo zmožnost posplošenja s preživetjem posameznosti (posplošene s slogom) in posamezne smrti (obvladane s tem posplošenjem). Zato se je slogovno najbolj, najpopolneje poosebila v odnosu z bistvenima trenutkoma eksistence, s trenutkoma rojstva in

smrti, tako da ju je do konca ritualizirala, da je z ritualom posplošila duha posameznosti; preizkušnjam smrti, ki so preizkušnje posameznosti, je zoperstavila, kot svoj svojevrstni odgovor, moč posploševalnega sloga, njegovo moč posplošenja. Izpred smrti se, z ritualom, s slogom, organizira plemo v samem sebi, kot stilizirano plemo. Ko zahtevam slog, ko težim k njemu, tega ne počnem iz nekakšne »kulture«, temveč iz te zvestobe k preživetju z lastnim posplošenjem. Namesto: človek, to je slog, bi morda morali reči: *Plemo, to je slog. Jaz sem, v tej zahtevi po slogu, katerega ustvarjalni duh ni nikoli duh individualnosti, temveč duh njenega posplošenja (ker ni volje po individualnem slogu: individualni slog je *contradictio in adiecto*; slog je napotovanje k splošnosti, neizogibno razume moment splošnosti; individualni slog, ki ga pozna praksa, je v protislovju z voljo sloga, je delo nemoči in ne izraz moči, ki ga vzpodbuja) – jaz sem vedno plemo, in tu iz mene vedno govori plemenski duh, duh, ki skuša s samo-izničenjem posameznosti, s sistemom enoličnosti nadživeti smrt.*

Ta duh plemena, ki bi ga v določenem smislu morda lahko označili kot vedno mogočega, ker vedno navzočega duha vsakega duha, je posebej poudarjeno izražen v duhu majhnega kraja. Duh majhnega kraja je po tem svojem plemenskem napotovanju k slogu kot preživetju s posplošenjem, izničenjem posameznosti izrazito plemenski duh. Tudi če ne bi poznali lekcije zgodovine (in sociologije), ki nam sporoča, da je majhen kraj nekaj, kar ni ne na nebu ne na zemlji, ne vas ne mesto, bi njegovo genetsko zvezo s plemensko vasjo začutili že po tej njegovi poudarjeni zvestobi enoličnemu, posploševalnemu slogu kot čistemu zanikanju vsakršne posameznosti, s tem pa kot poskusu zanikanja smrti. Toda to je duh majhnega kraja in ne duh plemena, zato ker je njegova zavest o enoličnosti kot sistemu preživetja nedvomno navzoča. Tako *ve* za slog kot za enotno sredstvo nadživetja, ker ima zavest o tem, ki že s tem, da obstaja, neizpodbitno potrjuje obstoj perspektive do plemenskega duha oziroma obstoj oddaljenosti, na kateri se je znašel (z zgodovinskim delom) v razmerju do plemenskega duha. Plemenski duh je obredno-slogoven duh po nagonu in ne po zavesti, ker posameznega ne pozna drugače kot samo nagonsko, v strahu pred trenutkom smrti.

Plemenski duh nima zavesti o posameznem niti zavesti o bistvenem pomenu svojega sloga in svojega slogovnega posplošenja. Nima zavesti o času. Njegova zavest je on-časovna, zavest, ki bi jo naše izkustvo zavesti zlahka lahko imenovalo »zavest brez zavesti«. Ne ve za zgodovino, že zato, ker ne ve za posamezno-smrtno. Zgodovino nadživlja tako, kakor nadživlja posameznost ali smrt. Duh majhnega kraja pa je delo zgodovinske pozabe (kot zastoja zgodovinskega razvoja), pa vendar, in ravno s tem, je delo zgodovine; najsi pozabljen od zgodovine še tako želi pozabiti zgodovino in se vrniti k duhu enotne eno-ličnosti plemenskega sveta, je »okužen« z zgodovino: njegova zavest je zgodovinska zavest, ki mu onemogoča takšno vrnitev, in zaradi tega je to zavest, ki se upira sama sebi. To je zavest posameznosti, ki je na poti k prosto-odprtemu svetu svetovnega duha kot duha nešteti možnosti, duha slogovnega večglasja, našla »zastoj« in ki ni prešla iz posameznosti (ali individualizma) v položaj ustvarjalne subjektivnosti, je pa to zavest, ki ravno zato teži k samoizničenju same sebe kot k izničenju lastne posameznosti, kot zavest plemena v agoniji, plemena, ki se je zapustilo in se skuša vrniti k sebi. Ta zavest ima samo sebe proti sebi. To ni individualna zavest, ki s tem, ko se ne sprijazni s svojo individualnostjo kot omejenostjo, teži k slogovnemu prodoru v svet in se tako posploši in s posplošenjem (idealno) tudi izniči samo protislovno: s težnjo k svoji absolutni veljavnosti; še manj je to plemenska zavest, ki je brez zavesti o sebi, ker je brez zgodovinske zavesti kot časovne zavesti in zavesti o posameznosti. Slog, ki ga skuša najti duh majhnega kraja, je slog, ki je končno dan pred posamezno zavestjo in h kateremu se ta duh skuša, kljub tej zavesti, vrniti. Ta duh v svoji težnji po zaprtem svetu in v tem spopadu posamezne zavesti s samo sabo kot enotnem izkazovanju duha majhnega kraja zavrača pravzaprav slog, ker je vnaprej dan kot v protislovju z vsakršnim posplošenjem, že s tem, ker je v protislovju z vsakršno posameznostjo. Posameznost ne bo prišla do sloga s svojim posplošenjem in slog ne bo živo posplošenje posameznosti: slog bo tu, onstran vsakršne posameznosti, vendar tudi onstran vsakršnega procesa. Zavračanje posameznosti je tu zavračanje sloga, ravno v imenu skrajne zvestobe njemu. Duh majhnega kraja izgubi slog v tem absolutnem poboženju sloga, ker tu

izgubi posameznost, ki ji prvinsko nasprotuje, že globoko »okužen« z njo. Življenje sloga, ki predvideva to posplošenje posameznega kot proces, se tu onemogoča. Duh majhnega kraja ta proces zavrača in preprečuje, ker je procesu nasproten tako, kakor je nasproten vsaki zgodovini, in kakor je, zaradi tega, nasproten vsakemu gibanju. Slog zanj ni proces; slog je statičnost, v popolnem pobotanju vsega posameznega z voljo in obrazcem sloga. Slog je rezultat, ki se hoče pred procesom, zunaj njega, tako, kakor se tu hoče plemenski duh, hoče pa se ravno zato, ker je duh majhnega kraja zunaj njega in ker se skuša vrniti k njemu. Medtem ko je za plemenskega duha, kot za nezavedno-slogovnega duha, ker duha nagon-ske eno-ličnosti, ki je dana tako, kakor temu duhu ni dana posamezna (časovno-zgodovinska) zavest, slog sama resničnost, ritual pa najvišji način njenega spoznavanja in vzpostavljanja, je slog za duha majhnega kraja obrazec, ki ga je treba podpreti s svojim življenjem, v katerega je treba dobesedno vgraditi življenje, ki pride po tem obrazcu. Je norma in ne resničnost, in toliko bolj je norma in zakon, kolikor manj je resničnost, kolikor bolj se čuti kot konstrukt, ki se mu resničnost upira. Bolj ko je normativnost v resničnosti problematična, bolj je sveta. Vse, kar je v protislovju z njo, se zavrne z neusahljivo brutalnostjo. Zato so možnosti za gibanje v svetu majhnega kraja včasih skorajda brez pomena; so obratno sorazmerne s to voljo duha majhnega kraja po normativnosti, ki se zahteva povsod in v vsem in ki terjaja absolutni uvid v vse, absolutno javnost brez premora.

MAJHEN KRAJ, GLEDALIŠČE NORMATIVNOSTI

Tiranija majhnega kraja je tiranija uvida v vse ali tiranija te absolutne jasnosti in javnosti vsega. Provinca je nezdržljiva s temó in njeno demologijo. Če je v njej vedno kakšna izjema, se ta izjema vede slovnično: kot potrditev pravila in v njegovo slavo, sama pa je vredna le prezira in posmeha. Tisto, po čemer je izjema, se razume kot pomanjkljivost, ki je spet vredna smeha duha majhnega kraja. Ta nagon po zasmehovanju vsega nerednega, vsega, kar izstopa iz običajnega, je izredno močan v provincialnem duhu in sega vse do nepriznavanja (s porogom) tudi te-

lesnih zastranitev posameznikov. Posmehovanje telesni pomanjkljivosti katerekoli vrste v majhnem kraju vedno pripravljeno čaka, pa tudi nasploš posmehovanje kakršnikoli odliki, po kateri se posameznik razlikuje od drugih. Nobena odlika ni priznana, ne glede na to, kako je izražena: s kakšnim dogodkom, skozi katerega je šel nesrečni posameznik, s kakšnim njegovim posebnim nagnjenjem; jezikovno-botsko ustvarjalna domišljija majhnega kraja je tu nedosegljiva, jezikovno delo človeka sveta, velikega mesta, velikega prometa, pa je v primerjavi s tem jezikovnim naporom provincialnega duha videti naravnost ničevno. Ljudem se vzdavajo imena ravno po tej njihovi odliki, s čimer se ta odlika izpostavlja, vendar ne zato, da bi bila spoštovana in cenjena, temveč zato, da bi bila zasmehovana in na neki način vedno na očeh provincialnega duha, ki vse pomni, ničesar ne spregleda, ničesar ne pusti brez omembe. Najpogostejše, če gre za nagnjenja, ki so se izrazila, vedno groteskno, v kakšni situaciji, ki se pomni in o kateri se s posebno strastjo govori, je vzdevek po tem nagnjenju. Majhen kraj se na ta način, s tem vzdavanjem, spreminja v veliko gledališče, zelo podobno srednjeveškim katoliškim pasijonom, v katerih se konkretizirajo abstraktne lastnosti (Ljubezen, Smrt, Napuh); le da tu živ človek s svojo individualnostjo postane nosilec takšne lastnosti, kar pomeni, da je vgrajen, po dobrem redu tega strašnega graditeljstva, v to lastnost, s tem da mu je vloga namenjena, da jo nosi in s svojo pojavnostjo v vsakem trenutku igra in predstavlja. V tem se nedvomno kaže potreba po gledališču kot razvedrilu, s tem da je gledališče postavljeno v samo življenje, da ni na nikakršen način ločeno od njega, tudi z vlogo igralca ne: vsakdo je igralec tega alegoričnega gledališča, vsakdo je živa alegorija in tej usodi se ne more izogniti nihče. Toda poleg te potrebe po živem gledališču ali – ustrežneje in usodno bolj tragično – te potrebe, da se življenje, brez igre, in njej nasprotno s samim duhom majhnega kraja kot povsem dogmatičnim duhom, prikaže kot gledališče in da se tako v to mrtvilo duha majhnega kraja vnese vsaj simulacija življenja, če že ne tudi samo življenje; poleg te potrebe je močna, in tudi večja od nje, potreba po absolutnem uvidu v vse in po nenehnem uveljavljanju osnovnega duha majhnega kraja, njegove »filozofije« in njegove »morale«. Posameznik se podreja v tem okrutnem

gledališču, ki mu vlada nebrzdan smeh večine, od vala do vala poroga, duhu majhnega kraja ne samo *v načelu*, in ne samo v »velikih« *trenutkih*, ki bi lahko bili eksistencialna preizkušnja za samega tega duha, podreja se mu v življenjski praksi, in sicer v vsakdanji. S tem, ko je nosilec lastnosti ali pomanjkljivosti, v katero je prelito njegovo ime, ki ga je dobil po rojstvu (v majhnem kraju se zelo malo ljudi imenuje s pravimi imeni), je v praksi trajno podrejen majhnemu kraju: ob vsakem klicanju po tem vzdevku se duh majhnega kraja zmagoslavno veseli: nenehno je zaposlen.

Majhen kraj je v tem smislu neizmerno marljiv; nenehno imenuje, duh majhnega kraja pa se tako kaže kot duh *botrovanja*, ki se nikoli ne utruji in ki tistih, ki jih je krstil, nikoli ne neha neprestano klicati, kakor da ne bi hotel, da bi se vsaj za en sam trenutek vrnil v svoje prejšnje stanje iz te vloge, iz tega gledališča, v katero ga je vgradil. Na ta način se nenehno vzdržuje ne samo oblastnost duha majhnega kraja, temveč se vzdržuje tudi njegov konkretni vrednostni sistem: posamezniki so črke v abecedi tega sistema, simboli v simbolični tabeli vrednot. Z njimi in z njihovim medsebojnim križanjem, v prepletih, ki navidezno dajejo vtis brezmejnosti, ta simbolični vrednostni sistem traja in se nenehno obnavlja, vendar tudi »bere« *v življenju*. To ni sistem, ki bi, življenjsko resničen, privolil, da bo ostal v zgornjih sferah duha; to je sistem, ki v totalitarnem duhu majhnega kraja, zaverovanem v svojo povsodnavzočnost, ne privoli v osamitev v »zgornje sfere« *duha*. Duh majhnega kraja razlike med temi zgornjimi sferami kot sferami polnega duhovnega delovanja in sferami vsakdanjega življenja kot »spodnjimi« *sferami* ne priznava in se ji zoperstavlja z močjo, ki sega do čiste okrutnosti. Ne samo, da bi bil s priznavanjem teh »zgornjih« *sfer*, v katere se vzpenja duh, ko se osvobaja navideznosti Dneva, ustvarjen prepad v idealni enotnosti, h kateri teži majhen kraj, prepad, ki bi omogočil razlikovanje in zelo hitro razlike, ki jih ni mogoče zvesti na obrazec enotnosti, temveč bi, nič manj, priznavanje teh sfer, tudi če bi se v njih ločevalo povsem po volji tega duha majhnega kraja, v okviru njegovega sloga, njegovih razumevanj in zapovedi, ustvaril prepad med zavestjo in vrednotami in vsakdanjo prakso, v kateri se te vrednote potrjujejo. Ni simbola, ki bi lahko zamenjal tega

človeka, spremenjenega v simbol, po tej učinkovitosti, ki jo hoče duh majhnega kraja, in ni gledališča, ki bi lahko zamenjalo to živo gledališče, katerega predstave se nikoli ne končajo, tega gledališča brez sten in brez zaves, gledališča, katerega oder je povsod, in katerega moč, katerega zmožnost bivanja temelji na eni strani na zvestobi duhu majhnega kraja, na drugi strani pa na nagonski potrebi po najbolj mogočem vživljanju v tega duha: to provincialno-gledališko ustvarjanje, ki razkraja tako imena in posameznost kot stene, med katere bi se ta posameznost skušala umakniti z begom v skrivnost, je svojevrstna tekma za prvo mesto v bližini duhu majhnega kraja. Posameznik, izpostavljen na milost in nemilost temu duhu posplošenja in posmehovanja vsemu, kar je izrazito posamezno, z brezmejnimi sovraštvom do vsakršne različnosti, četudi je čista »napaka« – tu se, v težnji k enoličnosti, napaka ne priznava, med napako in grehom ni razlike – ta posameznik teži k temu, da se poistoveti s samim duhom majhnega kraja, da postane njegova čista posebitev ravno s pregonom vsega posamezno-izjemnega, da bi s tem postal subjekt duha majhnega kraja in se tako rešil pred usodo njegovega objekta.

Zato je tukaj, v sferi duha majhnega kraja, vsak objekt hkrati tudi subjekt, in vsi so na istem delu brez razlik, in se tako lahko morda pojasni, zakaj se tudi ta, ki ga zasmehujejo, smeji z enakim smehom, s kakršnim se smejijo njemu: njegov smeh je v slavo duha majhnega kraja, v težnji po izognitvi absolutni usodi objekta, usodi, ki jo sicer lahko želi. S podzavestno modrostjo, v katero ga posvečuje duh majhnega kraja, ve: da bo, če se bo nehal smejati, zdrsnil v usodo čistega objekta (tujega smeha); njegova skrivna vednost je, da se samo objekti ne smejijo oziroma da se smeh začne tam, kjer se neha objekt. Njegov smeh je v funkciji subjekta, vendar subjekta, ki je strogo določen z merili duha majhnega kraja, z njegovo veljavno tabelo vrednot, in zato tudi ni subjekt. Zaradi tega ta smeh nikoli ne more postati resnično svoboden; prežema ga ta zavest o prepovedanem prostoru absolutne osvobojenosti od meril duha majhnega kraja. Zato ni čisti smeh, ki bi postal samemu sebi namen, temveč vedno v prvi vrsti satiričen smeh, tisti, ki ne vodi k iracionalnosti, ker ne vodi k popolni osvobojenosti od motiva in od vrhovnega »načrta« vsemu vladajočega duha majhnega kraja, posvečenega temu motivu. Vedno je določen z

motivom in *racionalizirano* zavestjo o njem in toliko bolj je sarkastičen, kolikor večja je zavest o tem suženjstvu danemu motivu, kolikor globlja je zavest o prepovedani (iracionalni) svobodi, ki je svoboda le, če je tudi svoboda od normativnega duha majhnega kraja. Sarkastičnost (polna zlobe, hudobije in škodoželjnosti) je svojevrstno »maščevanje« določenemu motivu ne samo zaradi njegove vsebine (ali kakšne odlike te vsebine), ki jo je treba zasmehovati, ker je *neredna*, *zunaj sloga*, temveč tudi preprosto zaradi tega, ker je – motiv, tisto, kar omejuje, kar vrača subjekt smeha v zavest o prepovedanem, trdno zaprtem. Ta sarkastičnost, na podlagi katere bi lahko rekli, da obstajajo tudi določena *pravila* smeha duha majhnega kraja, je torej toliko večja, kolikor večja je zavest o zaprtosti tega gledališča, o navideznosti njegovega smeha in o navideznosti njegove svobode, pa tudi o navideznosti subjekta, ki se smeji in ki je, hkrati, najpogostejše tudi *edini povod za smeh*. Izraziti subjekt (in subjektivnost nasploh) je osnovna tema provincialnega smeha. Subjekt, ki ga priznava duh majhnega kraja, je samo *navidezni* subjekt takšnega smejanja, subjekt z globoko zavestjo o svoji navideznosti, z zavestjo, ki vodi v obup, in ravno zato potreba, da se ta obup prevlada s tem, da so njegovi motivi proglašeni ne za stvar neke nadvolje (tiste duha majhnega kraja), temveč svoje lastne izbire. Ta subjekt-objekt ali objekt-subjekt, ki je hkrati tako gledalec kot igralec v tem gledališču, ki ne priznava razlike med gledalci in igralci, v katerem vsakdo gleda, ker vsakdo igra, in vsakdo igra, ker (vsakdo) gleda, razpet med svojo voljo in zelo močno zavestjo o svoji izbranosti, se je prisiljen reševati s prebrisanostjo dozdevne izbire: s prebrisanostjo izbire tistega, kar je že izbrano. Pravzaprav soglaša, odobrava, se strinja, da bi se nekako vpel v duha majhnega kraja. Njegov smeh ne more biti čist. To je smeh odrekanja subjekta subjektu. Gledališče majhnega kraja se ne neha smejati, toda njegov smeh je ta navidezni smeh, to nenehno posvečanje v prepoved absolutnega smeha kot absolutne svobode, posvečanje v normativnost duha majhnega kraja, čisto služenje tej normativnosti.

ODSOTNOST TRAGEDIJE: SENTIMENTALIZEM IN SARKAZEM

Majhen razpon, ki sega vse do samega videza razpona, je nesrečna usoda duha majhnega kraja. Filozofija majhnega kraja je filozofija tega majhnega razpona, ki se kaže povsod: v prostoru, dovoljenem za igro, za dejavnost nasploh, vendar tudi med slogom in to »napako«, prekršitvijo sloga in njegovih pravil. Slog, ki ima popolno oblast, je slog tega majhnega razpona, tega življenja, zamenjanega za trajanje: preizkušnje so zmanjšane na minimum, toliko, kolikor je potrebno, da se ta slog vsaj navidezno (če ne tudi dejansko) ohrani pri življenju. Filozofija majhnega kraja je slog, ki je s svojo vsepomembnostjo pripeljan do samega roba nič: gledališče, ki bi ga lahko imenovali *gledališče norme*, nima na voljo velikih kršitev, velikih odstopanj, ki bi ga pripeljali do velikih preizkušenj in skoznje do velikih okušanj življenja. Kjer ni odpadnikov od sloga, tudi ni življenja tega sloga, temveč samo njegovo trajanje.

25

Duh majhnega kraja onemogoča tragedijo, ker onemogoča polno eksistenco, in s tem omogoča sentimentalizem. Ob posmehovanju na račun odpadnikov od norme je sentimentalizem druga velika neizogibnost duha majhnega kraja. Ta sarkastični duh mora neizogibno biti tudi sentimentalističen, in sicer zaradi iste nujnosti, zaradi katere je sarkastičen: z odsotnostjo resnične eksistence, ki mu jo je odreklo tiranstvo postavljenih vrednot (postavljenega sloga), oropan čistega humorja in tako napoten k satirično-sarkastičnemu smehu, v katerem se obup meša s sovraštvom – takšnemu se na nujen in s tem izredno skladen način odreka tudi resnično občutenje, daje pa prisila, da v sentimentalizmu išče zamenjavo zanj. Kakor da lahko, v tej smeri, govorimo o sarkastičnem sentimentalcu in sentimentalističnem sarkastu; duh majhnega kraja, ki je nasproten duhu tragedije s samim tem, ker je nasproten resničnemu odpadništvu, resnično-delujočemu odpadniku, brez katerega ni tragedije (vsaka tragedija počiva na kakšnem takšnem odpadniku od zakona, na kakšni takšni razpoki v zakonu), združuje sarkazem sovraštva s sentimentalizmom ravno z odsotnostjo subjekta, ki pride do sebe s tragedijo, ki lahko svojo eksistenco dejansko utemelji samo na njej, kot tragično eksistenco. Odsotnost tragedije je odsotnost subjekta: tako

sarkazem duha majhnega kraja kot njegov sentimentalizem sta »govorica« te odsotnosti, obupan poskus, da bi se spremenila v nekakšno »navzočnost« (da bi se iz lažnega, navideznega subjekta spremenila v resnični subjekt), in govorica nenehnega pričevanja, da je to nemogoče. Ta subjekt, slogovno posplošen, je navidezen subjekt, njegovo osnovno trpljenje pa povzroča občutek te navideznosti, občutek, ki je občutek praznine, na samem robu nič, ki tu napreduje, v sferi, ki ne pozna *doživetja*. Sentimentalizem, kot simulacija *doživljanja*, se tu kaže v tej odsotnosti subjekta, ki, kadar je, ni nikoli sentimentalističen, ker je čuten. Potreba po čim hitrejšem in čim lažjem prodiranju do *doživetja* utrjuje nujnost sentimentalizma, ki je po naravi melodramatično-patetičen, teatralen, utemeljen pa vedno na celotni mitologiji čutnega sveta (občutljivosti) in samega *doživetja*. Povzdigovanje *doživetja* sega do poboženja. Življenje je *doživljanje*, umetnost je *doživljanje*, stvari so vredne toliko, kolikor nas zmorejo vznemiriti. Treba je biti, v prvi vrsti, vznemirjen, vendar na prepričljivo-kazalen način: tako, da bi subjekt vznemirjenja lahko *vedel*, da je zares vznemirjen, da na neki način prisostvuje svoji vznemirjenosti, da samega sebe vidi kakor na kakšnem velikem odru vznemirjenja; ne-občutenje, zaradi katerega pride do vtisa ne-življenja ali (točneje in ustrežneje duhu majhnega kraja) vtisa, da se življenje *ne dogaja*, daje poseben okus za teatralnost, za ta izhod iz sebe v smeri teatralnosti, ko se subjekt, v svojem vznemirjenju, samemu sebi (na tem odru) prikazuje kot vznemirjen, da bi se lahko videl, da bi se prepričal, da se vse to zares dogaja z njim.

Brezmejno je nezaupljiv do darov življenja, ki ga slepi z obljubami, ki jih ne izpolni; toda nezaupljiv je tudi do samega sebe kot orodja tega življenja. Potrebuje veliko besedo in veliko gibanje, potrebuje življenje kot v operi, da bi se lahko prepričal, da se je dejansko znašel v življenju. V maksimalno mogoči zunaj-subjektivnosti svojega stilizirano-posplošenega življenja je zunaj primerne doživljajske zmožnosti, toda na zahtevo te zmožnosti je obsojen s samim imperativom eksistence, ki tu vseeno še vedno traja. Ko zavrača tragedijo, je vendarle ne more zavrniti, tako, kakor ne more zavrniti občutenja, ki je bistveno-tragično, ker je bistveno ne-razumno in ker je vedno izraz čistega delovanja spopada med mogo-

čim in nemogočim, spopada, ki je toliko bolj divji, kolikor močnejše je nesprijaznjenje z idejo o mogočem. Občutenje, ki spregovori na vso moč ravno v trenutku polne zavesti o nemogočem, in v nesprijaznjenju s to zavestjo, v popolnem nesoglasju z njo (najgloblje občutenje je v najglobljem razkoraku z zavestjo: njegova globina je sorazmerna z velikostjo tega razkoraka; v velikem soglasju z zavestjo ni velikega občutenja), hoče, v protislovju s samo njegovo *naravo*, pobotati s svojo naivno-realistično treznostjo kot »filozofsko« držo pobotanja. (Navsezadnje je zanj tudi sam pojem »filozofske drže« istoveten s pojmom umirjanja z razumevanjem: filozof je, v njegovi domišljiji, sprejemljiv izključno kot bog, pred nemirom rešen s kontemplativnostjo, v človeški obliki.) Rad bi razumno čutil, ker: 1) hoče razum, ker noče tragičnosti, in 2) prisiljen je čutiti po prisili same bistveno-tragične (bistveno čutne) eksistence. Rad bi (in v tem je eden njegovih najbolj nesmiselnih, zato pa tem vztrajnejših poskusov) presegel razcep antične, grške tragedije, razcep, ki to tragedijo deli na junake, udeležence življenja, in *zborovsko zavest*, ki s pojasnjevanjem njihove usode ostaja zunaj tragedije; rad bi dosegel tisto, česar tragedija ni mogla: rad bi pobotal zbor in junake, doživetje in prisebnost duha njegovega pojasnjevanja. Rad bi nekega absurdnega *zborovskega junaka*. Ves svet majhnega kraja ali točneje duh, ki se skuša utelesiti s tem svetom, da bi se tako proizvedel kot »resnični« duh, da bi se torej s »po-stvarjenjem« rešil pred večno problematičnostjo duha, s katero se »treznost« provincialno-kramarske filozofije ne more sprijazniti; ves ta duh je ravno v tem poskusu »popravka« tragedije v smeri neke tragedije, ki bi bila in ne bi bila tragična, v smeri neke ne-tragične tragedije. Količkor večja je njegova groza pred občutenjem (groza, ki jo čuti njegov trezni duh), toliko večja je groza pred doživetjem in toliko za tega duha dogodek vse bolj nadomešča doživetje, predvsem zato, ker se želi videti (kako občuti). To spreminjanje doživetja v dogodek, vsega globoko-notranje-eksistencialnega v slikovno-predstavitveno plat stvari je zagotovilo teatralnosti, bistveno sentimentalistične, vendar je v bistvu enoten način objektivacije doživetja, njegovega postvarjenja, ki v osnovi ni nič drugega kakor njegovo uničenje. *Preobrazba doživetja v dogodek je preobrazba iracionalnosti v racionalne forme*. To je enoten, nedvoumen način

racionaliziranja, vendar način, na katerega je treba predvsem *prevarati* tragičnost eksistence in, če je eksistenca zares tragična (ker nad-razumska in tudi proti-razumska) v svoji totalnosti, poleg tega *prevarati* tudi samo eksistenco. Ta alkimija, s katero se doživetje spremeni v dogodek, je tudi način, da se priložnost za spopad s samim sabo (duha v duhu), ki je vedno zagotovljena s samim občutenjem (kot spopadom z razumnim), spremeni v priložnost za spopad z *drugim* ali, določeneje, da se metafizični nemir, ki bi pripeljal do zavesti o absolutni nemogočnosti, lokalizira »zgodovinsko«, z njegovo spremembo v psevdozgodovinski nemir. (Psevdozgodovinski zaradi tega, ker je zgodovinski nemir, odrešen splošnega eksistencialnega nemira, mogoč samo kot takšen: je videz zgodovine in zgodovinske zavesti, ne pa sama zgodovina in ne sama ta zavest.) Morda tudi močna radovednost o tujem življenju, tista, ki bi ji zvesteje izkustveni viziji duha majhnega kraja lahko rekli čezplotni pogled (pogled, ki vedno seže čez tuji plot), delno izhaja iz te potrebe po izogibanju spopadu s samim sabo. Nagon, ki se tu kaže, je nagon po zgodbi, »ki še ni bila slišana«, po skrivnosti, ki je osvetljena in razkrita; če se tu zadovoljuje splošno načelo duha majhnega kraja (vendar tu zares tudi samega sveta majhnega kraja), ki je načelo javnosti, načelo dnevné svetlobe, ki reflektorsko nepodkupljivo pade na vsakršno skrivnost in jo uniči, to zadovoljevanje načela javnosti ni, nikakor, v spopadu s potrebo, da se iz mogočega osebnega spopada s samim sabo sestopi v »zgodovino« kot spopad z drugim: *načelo javnosti je v neposredni zvezi s tem zavračanjem tragedije in njenega osnovnega nemira kot metafizičnega*. Ravno z zadovoljitvijo tega načela »se prevara« metafizična vest, se izogne izzivu nemira, ki zastavlja vprašanje o bistvenem namenu in bistvenem smislu tega. Zgodba zaradi zgodbe, brez globljega smisla, se sprejme ravno v tej potrebi, da se izčrpa potreba po doživetju, vendar tudi da samo doživetje s skrčenjem na dogodek (v katerem sodelujejo drugi) postane čim manj nevarno. Kot član zbora iz antične tragedije izroči tragedijo in eksistenco v pojasnjevanje, ki pa se tu, zunaj tragedije, spremeni v klepetanje; s svojim anti-tragičnim nagonom verjame, da je tragedija za nore, za tiste, ki se dajo prevarati. Sam »trdno« stoji na svojih tleh in se ne da prevarati. In tem bolj verjame, da je vrhovno načelo povsod: v odnosih člo-

veka in človeka, vendar tudi v odnosih človeka in same eksistence (same njene biti), načelo prevare. Vedno gre samo za to, kdo bo koga prevaral, tudi v slednjem odnosu, v odnosu človeka do same eksistence. Smo v nekakšnem položaju, ko hočemo prekašati in se pregovarjati z eksisten-co in ne samo drug z drugim; eksistenca nas skuša, na vse načine, pred-vsem pa s svojo tragedijo, prevarati. Nenehno nam nastavlja pasti, v vsem: v ljubezni, v željah, v sanjah. Moramo (če so že tu, kakor »dane«: ljubezen, želje, sanje) sprejeti te preizkušnje, vendar s skrajno modro-stjo. Če je eksistencialno torej tako, da je treba biti v tem svetu, takšnem, kakršen je, in v tem duhu, takšnem, kakršen je, neizmerno na-gnjenem k iluziji, vedno zmožnem, da se zlahka zasanja, »izgubi« in se tako popelje k nastradanju in k sami katastrofi, obstaja tudi *modrost*, s katero je na te preizkušnje mogoče v določenem trenutku odgovoriti. V zunaj-subjektivnosti je subjekt tu v občutku zunaj-nujnosti. Ne glede na to, kako močan je njegov občutek dokončanosti, in tako tudi strogega determinizma sveta, in s tem tudi njegova vera v nujnost reda in uredi-tve ne samo v svetu, temveč tudi v vsakem, tudi najnepomembnejšem njegovem izkazovanju, ga sama njegova zunaj-subjektivnost (ki jo na svoji strani v prvi vrsti določa ravno ta strogi determinizem) napotuje k občutku ne-nujnosti njegove drže. Nujnost torej, ki mu jo pošlje njegov strogo determinirani svet, kakor da se razbije ravno v tistem, kar jo obliku-je, v tej absolutni determiniranosti, ker ta determiniranost, ki je skoraj-da apriorna oblika vsakršne drže provincialne zavesti kot zavesti zaprte-ga sveta, tudi »oblikuje« (ali zagotavlja) njegovo zunaj-subjektivnost, to v prvi vrsti ne-ustvarjalno in ne-tragično zunaj-subjektivnost. Jaz sem samo na določen način strogo določenega sveta, in zato torej jaz nisem oziroma vsak moj način ni moj in s samim tem zame niti ni nujen. V tej drži o nujnosti je determinizem duha majhnega kraja v bistvenem proti-slovju s samim sabo; načelo poljubnosti kot izraz te ne-nujnosti (kot protislovnega izraza in protislovne projekcije absolutnega determinizma) se neizogibno vzpostavi, s tem pa tudi načelo zamenljivosti: če ne more biti resnične spremembe (svet je gotov, končan, enkrat za vselej predesti-niran z voljo, ki je zanikanje naše volje), potem je mogoča vsakršna spre-memba oziroma je mogoča zamenljivost vsakršnega položaja, že s tem,

ker je ta položaj povsem navidezen, ker je nepomemben. Svet je svet videza, in sicer toliko bolj, kolikor bolj je strogo-zaprt svet, v katerem strah pred tragedijo vodi k zapiranju, vendar tudi k verjetju v *prevaro* kot osnovno načelo. Videz je sam po sebi prevara, ker ni resničnost. Zamenljiv je. Življenje je, zaradi tega, tudi film navideznih drž in navideznih občutkov navideznega subjekta. Navidezno po zunajtragičnem subjektu je nujno umetno in toliko bolj je umetno, kolikor manj je tragično. To je igralsko življenje, z maskami, za katerimi pa ni pravega obraza.

Tragedija, do katere tu, v zavračanju tragedije, pride duh majhnega kraja, je *tragedija zunaj-tragičnosti* ali tragedija neresničnosti, tragedija praznine, do katere se pride zaradi »treznosti«, ki hoče vedeti, kaj je resnično, kaj pa iluzorno, in ki, ko zavrača iluzijo in z njo tragedijo, to pa v imenu resničnosti, najde to poljubnost umetnega življenja kot samega navideznega (ker ne-tragičnega) življenja. Življenje se zaradi *resničnega* (osvobojenega zablod in iluzij) abstrahira s tem, ko tako postane »življenje« mask brez obrazov, življenje, ki se skuša ne samo *od-igrati*, temveč se na neki način *do-igrati*, se z igro, z izbrano držo, prevarati v sami svoji biti in se prisiliti, da je takšno, kakršno se hoče, da je.

Duh majhnega kraja, mojster te protitragičnosti, je mojster te navideznosti življenja. Prevara, ki jo namenja življenju, se vrne k njemu samemu: prevarano življenje je *njegovo* življenje, on sam, prevara pa je zagotovilo občutka ogroženosti in oropanosti, ki je osnovni občutek duha majhnega kraja. S tem se krog motiva žrtve sklene, motiva, katerega prva tvorka je zgodovina, ki je *žrtvovala* svet majhnega kraja svojemu nadaljnjemu razvoju, in nagonsko-obrambna nagnjenost tega duha k temu, da se počuti kot tuja žrtev, s tem dobi novo vzpodbudo, to pot s *sovraštvom*. Sovrašтво, ki ga tu pričaka, je zares neizogibno: duh, *zunaj-doživljajsko-dogajalen* in dogajalno-zunaj-subjektivni, ker zunaj-subjektivno ne-ustvarjalni, uravnovešen po merilih ravnesja danega sloga, kateri ga rešuje s tem, da ga izniči z obljubo »varnosti« mrtveca, je tu med nalogom po netragičnosti (»treznosti«) in odkritjem lastne prevaranosti oziroma navideznosti ne-resničnega, umetnega, ker ne-subjektivnega (ne-nujnega) življenja. Navideznost pa se mu ne more pokazati v »čistem« stanju, tako, kakor sam ne more preiti v spopad s samim sabo:

zavračanje tega spopada, ki je na svoj način njegovo priklicevanje, ker je priklicevanje navidezности eksistence z zavračanjem njene tragičnosti, je tu ravno zavračanje same navidezности oziroma polne zavesti o njej, zavesti, ki bi pomenila posvetitev tega duha majhnega kraja v samega sebe in s tem vrnitev k tragediji. Sovrašтво, s katerim se duh majhnega kraja kot duh navidezne eksistence tu navdaja, se od tega duha odvrča z njegovim povnanjenjem, »presega« se z njegovo nenehno objektivacijo v svet. Ta objektivacija najpogosteje ne presega okvirov drugih subjektov-objektov, ki se obtožujejo kot povzročitelji zla na izrazito pamfletističen način, ki je izjemno lasten duhu majhnega kraja, duhu, ki je polemično-pamfletističen toliko bolj, kolikor manj je tragičen, manj samo-analitičen in manj filozofski.

31

PAMFLETIZEM PROTI TRAGEDIJI

Duha majhnega kraja brez tega bistvenega pamfletizma, ki je neodtujljiv od njega, ni. Pamfletizem je zaradi tega: 1) poskus te objektivacije lastnega sovraštva do samega sebe kot do vira te navidezности (zunaj-eksistencialnosti) z iskanjem krivca »zunaj«, v »svetu«, in 2) izraz neizogibnosti tragične eksistence kot edino resnične eksistence. Če je tragičnost ne samo primerna, temveč za eksistenco tudi predpogoj, za eksistenco kot samo-ustvarjanje subjekta v spopadu s svetom in s sabo, kot v spopadu *danega* in še *ne-danega* reda, v zanikanju tistega, kar je, kot rojevanje (subjekta), zaradi tistega, kar še ni, pa mora biti, kar pa je kot še *ne-dano* in zato še v *ne-redu* iracionalno sprto z *dano-racionalnim* (ki je vedno dano samo kot racionalno), potem je pamfletizem oblika simulirane tragedije, izraz poskusa, da bi se tragedija tudi prevarala; pamfletizem je ta navidezna (prevarana) tragedija, spopad, ki ne prodre v bit, ker ne prodre v njeno resnično subjektivnost, ki je ni zunaj tega spopada *dano-racionalnega* z *ne-dano-iracionalnim*, spopada, ki je rojevanje subjekta samo s preizkušanjem (in zanikanjem) sveta v *samem* subjektu. Pamfletizem je zavračanje tega spopada v subjektu z njegovim »prenosom« v izključni spopad s svetom, vendar spopad, ki je eksistencialno navidezen, ker je tu subjekt navidezen, pravzaprav samo posameznost, navidezno sprta

z drugimi posameznostmi, ker zadržana v svetu »danega« reda kot dane racionalnosti (tu pa ohranjene s strahom pred tragično-preizkuševalno iracionalnostjo, iz katere subjekt, v odporu proti danemu, ki je tudi njegovo-ne-njegovo dano, resnično priklicuje edino sebe). Posvečanje »svetu« (najpogosteje v navidezni obliki moralnosti, zaradi moralnega načela) je enoten način tega zavračanja posvečanja subjekta same-mu sebi, katero posvečanje je edino posvečanje v svet, in je zaradi tega tudi to napotovanje k svetu navidezno (lažno), ker je zunaj-tragično kot zunaj-subjektivno. Kolikor večja je nujnost zavračanja spopada s samim sabo, kot z danim redom (ali z dano racionalnostjo in z racionalnostjo danega), in sicer po nalogu k zapiranju, brez česar ni duha majhnega kraja, ki povsod zahteva mejo, toliko večja je moč pamfletizma, in, s samim tem, toliko močnejše je izraženo načelo javnosti kot osnovno načelo duha majhnega kraja in toliko močnejša je moč pamfletizma kot zadovoljevanja tega načela »javnosti«, pravzaprav pa načela absolutne racionalnosti danega (vase zaprtega) reda, zoperstavljenega vsaki tragediji in tragičnosti in tako tudi vsakemu odpiranju, vendar tudi vsakemu ustvarjanju, ki odpiranje razume kot *odpiranje v danem redu* dane racionalnosti: s pamfletizmom se duh majhnega kraja potrjuje kot ta javni duh (ali duh javnosti), kot »družbeni« duh in ne kot filozofski duh. Osnovna lastnost pamfletizma, lastnost obračuna zaradi že znane, že dane resnice (pamfletizem ne zahteva resnice, ker resnica »je«, to ni filozofski duh: duh, napoten k neznani resnici, temveč duh apriorizma, ki *poseduje* resnico), je proti-filozofska in proti-pesniška lastnost, ker je proti-ustvarjalna lastnost. Načelo javnosti se tu izpostavi kot načelo vsemu nadrejenega družbenega življenja, zoperstavljenega filozofiji in filozofski drži kot izrazoma in oblikama ne-družbenosti in tudi proti-družbenosti, toda ta njegova »družbenost« je pravzaprav »javnost«, ki spet ne more biti nič drugega kot poznanost vsega in način ohranjanja te poznanosti kot danega reda v njegovih strogo določenih mejah, tako da je ta družbenost funkcija racionalnosti danega reda, služenje njeni vsepomembnosti, čisto zanikanje vsakršnega preizkušanja z ne-danim (kot s prihodnjim redom, kot s prihodnjo racionalnostjo) oziroma zanikanje vsakršnega iracionalnega duha, ki zahteva svoje razkritje (svoje raciona-

liziranje). Zaradi tega je načelo družbenosti tu načelo, ki je nasprotno načelu ustvarjalne subjektivnosti kot načelu tragičnega ustvarjanja subjekta kot nenehnega (nekončljivega) ustvarjanja resnice, ki je tragična in tragedijo predvideva s predvidevanjem tega spopada med danim in ne-danim, racionalnim in neracionalnim. Resnica ni resnica v nastajanju (nekončljivem), temveč dana resnica. Kot takšna je pred-subjektivna, nad-subjektivna in nasprotna subjektivnosti. Resnice se ne odkriva, temveč se ji služi. Subjekt ni odkrivanje resnice skozenj, utelesitev resnice v njenem nekončljivem samo-uresničevanju nekončljive eksistence kot resnice vsakršne »resnice«, in zato ni subjekt resnice, temveč njen *uslužbenec* in *delavec*. Če »ima« resnico, je »imet« od nje: moment zablode, vnaprej zavrnjen iz strahu pred prevaro, kot enotna (in nezamenljiva, tragično-preizkuševalna) priložnost za osvoboditve od te »imeti« subjekta (navideznega) končne resnice, in v tem smislu tudi kot enkratna podmena samo-ustvarjanja subjekta, ta moment je tu onemogočen. Vnaprej dana resnica je vnaprej zavrnjena vsakršna možnost zablode, ki je, tudi kadar je absolutno dokazljiva (kot zabloda), vedno ustvarjalna, ker je zagotovilo te osvoboditve od *posedujoče* resnice kot posedujočega duha danega reda (dane racionalnosti). Moment zablode kot moment, s katerim ne-red (prihodnji red) stopi v spopad z redom (sedanjo resnico), tu izključen z grozo pred mogočo prevaro in tragedijo, ki se temu duhu vedno zdi kot delo ne-razumnosti (nes-pametnosti, ne-treznosti), je onemogočen tako, da je njegova onemogočitev pravzaprav omogočitev pamfletizma kot navidezne tragedije oziroma kot *spopada*, ki se edino vzame od tragedije in na katerega se tragedija zvede s ponižanjem vsakega ustvarjanja, ki je spopad, vendar vedno (spopad) na nekončljivi poti resnice k sami sebi v nekončljivem ustvarjanju, med racionalnim in iracionalnim (kot še ne-racionaliziranim). Pamfletizem je tragedija v absolutni sferi racionalnega, simulacija tragedije in delo proti-tragičnega nagona; če pa je, je po nujnosti eksistence kot tragične eksistence: ker je duh majhnega kraja s samo nujnostjo eksistence napoten k tragediji, ki jo zavrača, je napoten k pamfletizmu. Sama tragedija, ki jo zavrača, a je ne more dokončno zavrniti, da bi se je enkrat za vselej »odrešil« (kot da bi se enkrat za vselej odrešil eksistence v sami